

Tasavvuf Klasiklerinde Hz. Ali'nin Şahsiyeti

-Kur'an ve Hadis Perspektifiyle Karşılaştırma-

Veysel AKKAYA*

Öz: Peygamber Efendimiz'in hususi terbiyesinde yetişen Hz. Ali, çok yönlü bir şahsiyettir. Âyet ve hadislerde övgüye mazhar olmuş ve dördüncü halife olarak büyük bir vazifeyi deruhte etmiştir. Başta ilim olmak üzere, siyasi ve askerî sahada âbideleşen şahsiyeti hususunda, sahabe içerisinde sadece onun hakkında tarihte farklı yaklaşımlar ve buna bağlı zümreler oluşmuştur. Bu yaklaşımlar temel olarak, Ehl-i Sünnet ve Şii olmak üzere iki kısma ayrılır. Tasavvuf açısından temelde Ehl-i Sünnet yaklaşım esas olmuş ve tasavvufî telakkiler bu çerçevede şekillenmiştir. Bununla birlikte Şiiler'in Hz. Ali ile ilgili yorum getirdikleri Ehl-i Beyt, velâyet ve nûr gibi konular, sûfiler tarafından da yorumlanmıştır. Ancak mutasavvıflar aynı konulara Şiiler'den farklı bir muhtevâ ile yaklaşmışlardır.

Mutasavvıflar tasavvuf önderlerini, zühdleri yönüyle dört halife ve bazı zâhid sahâbeler ile başlatırlar. Aynı şekilde tarikat silsilelerinde de dört halife yer almakla birlikte, tasavvufta en öne çıkan şahsiyet Hz. Ali olmuştur. Sûfiler Hz. Ali'nin Kur'an, hadis ve özellikle fıkıh alanında olduğu gibi, tasavvuf alanında da otorite olduğu kanaatindedirler. Bu manada tasavvufun merkezinde yer alan hakikat ve mârifet ilimlerinde, sahabe içerisinde Hz. Ali'yi otorite kabul ederler. Bir başka deyişle onu tasavvufta vehbî bilgilenme yoluyla elde edilen ledünnî ilme sahip olması hasebiyle, kendilerine sahabe içerisinde -diğer sahâbelerden de istifâde etmekle birlikte- en başta gelen rehber kabul etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, ledünnî ilim, velâyet, hakikat, mârifet.

Hz. Ali's Personality in Sufi Classics – A Comparison with the Qur'an and Hadith perspective

Abstract: Hazrat Ali, who grew up in the special order of the Prophet Mohammed, has a versatile character. He was praised in the verses and hadiths and as the fourth Caliph, he fulfilled a great task. Only about him, different approaches in history have been developed and related groups have formed in the field of science, politics and military. These approaches are basically divided into two parts, "Ahl al-Sunnah" and "Shiite". In terms of Sufism, the "Ahl al-Sunnah" approach was fundamental and Sufi understanding was shaped within this framework. However, issues such as Ahl al-Bayt, Velâyat and nûr, which Shiites have made comments about Hazrat Ali, were also interpreted by the Sufis. Although Sufis approached the same issues with a different perspective from the Shiites.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, veyselakkaya@gmail.com.

Sufis start Sufism leaders with four caliphs and some zāhid Sahabas in terms of their zuhds. Likewise, the order of the sect contains four caliphs, the most important figure of Sufism is Hz. Ali has been. It is possible to see the four caliphs in the hierarchical orders. The Sufis believe that Ali has authority in the field of the Qur'an, Hadith and fiqh, as well as authority in the field of Sufism. In this sense, they accept Hazrat Ali as the authority within the Sahaba in the haqiqa and ma'rifah sciences which is in the center of Sufism. In other words, they saw him as the foremost guide -although benefiting from other sahabas - because he possessed innate sciences (ilm al-ladun) of heart through knowledge in Sufism.

Keywords: Hazrat Ali, innate sciences (ilm al-ladun), sainthood, haqiqa, ma'rifah.

شخصية علي رضي الله عنه في مصادر التصوف الأصيلية

-نظرة مقارنة مع نصوص القرآن والسنة-

خلاصة البحث: في ظلال الدوحة النبوية، وعلى عين رسول الله صلى الله عليه وسلم ترعرع سيدنا علي رضي الله عنه واشتد عوده، فتميزت شخصيته بجوانب متنوعة، تكرر الثناء عليها في القرآن الكريم والحديث النبوي الشريف، مما أهله فيما بعد لتسُّم منصب الخليفة الراشدي الرابع.

وقد كان رضي الله تعالى عنه من الشخصيات المجلية بين الصحابة في مناح كثيرة، كان من أهمها علمه وحكمته إضافة إلى براعته السياسية والعسكرية، ولما تمتع به من مزاي وخصائص عديدة نشأت حول حياته آراء ومذاهب مختلفة، تبنتها جماعات و فرق متباينة.

وقد افترقت هذه المقاربات إلى شعب رئيسية يأتي في مقدمتهما أهل السنة والجماعة وفرقة الشيعة، وقد اعتمد التصوف من بين هذه المقاربات مذهب أهل السنة والجماعة أساساً لرؤيته التي نسجها حول سيدنا علي، والتي تشكلت في إطارها الطرق الصوفية فيما بعد.

وإلى جانب ذلك فقد نشأت في الفكر الشيعي حول سيدنا علي مفاهيم ورؤى جديدة مثل آل البيت، الولاية، والنور، شارك في إثرائها وتطورها بعض المتصوفة الذين اختلفوا مع الفكر الشيعي في المضمون، ونستطيع القول أن مقارنة الشيعة والتصوف في المسائل المتعلقة بسيدنا علي مثل الإمامة وآل البيت مقارنة مختلفة تماماً.

فقد بدأ مسلك الزهد في التصوف وعند المتصوفة الأوائل من خلال نماذج الخلفاء الأربعة وبعض الصحابة المعروفين بزهدهم، حيث إنه يمكننا أن نرى أسماء الخلفاء الأربعة في سلاسل الطرق الصوفية، مما يرسخ لدينا قناعة مفادها أن المتصوفة يعدون سيدنا علياً مرجعاً مهماً في التصوف كما هو في القرآن والسنة والفقهاء، ونرى كذلك أن لسيدنا علي وللصحابة أيضاً موقفاً مهماً في علم المعرفة والحقائق اللذين يعدان مركز علم التصوف، ومن جهة أخرى فلما كان سيدنا علي -كغيره من كبار الصحابة- صاحب علم لدي فإن المتصوفة اجتهدوا في الاستفادة منه ومن سائر الصحابة رضي الله عنهم.

الكلمات المفتاحية: سيدنا علي، العلم اللدني، الولاية، الحقيقة، المعرفة

1. GİRİŞ

Hz. Ali, Peygamber Efendimizin beş-altı yaşlarından itibaren, bizzat terbiyesinde yetiştirdiği müstesnâ bir şahsiyettir. Onun başta ilim, amel, zühd, askerî ve siyâsî sahada olmak üzere birçok yönde zirveleşen şahsiyeti, tarih boyunca

Müslümanlara en iyi örneklerden birisi olmuştur. Bununla beraber kendi döneminden itibaren onun hakkında lehte ve aleyhte kabul edilemeyecek tasavvurlar gelişmiştir.

İslam tarihinin meşhur tartışmalı konulardan bir kısmının öznesi olması, itikâdî ve fikhî mezheplerin farklı yaklaşım ve tartışmaları, zamanımıza intikal eden ilmî mirasın sunduğu farklı Hz. Ali portreleri nedeniyle tek ve ortak bir Hz. Ali şahsiyeti belirlemek oldukça zordur. Bu sebeple Hz. Ali ile ilgili tasavvurları, genel olarak Sünnî ve Şii kaynakların yaklaşımına göre iki kısma ayırmak mümkündür. Tasavvufta ise meselenin daha çok şer'i ve gayr-i şer'i bir çerçevede ele alındığı görülmektedir.¹ Tasavvufun ilk dönemlerinde büyük bir zâhid olarak öne çıkan Hz. Ali'nin, daha sonraki dönemlerde gerçek kimliğinden kısmen uzaklaşarak, hayali bir hüviyet kazandığı belirtilmektedir.² Bu konuda hatırlatılması gereken bir başka husus, tasavvuftaki Hz. Ali telakkilerinde Şia tesirinin bulunduğu dair ileri sürülen görüşlerdir.³

İslam'ın yüz yılları içeren uzun tarihinde Hz. Ali telakkilerini her yönüyle ele almaya çalışmak bu çalışmanın sınırlarını fazlasıyla aşacaktır. Bu bağlamda makalemizi sünnî kaynaklar ve tasavvufun önemli bazı klasik eserleriyle sınırlandırıp, bu çerçevede ortaya konan Hz. Ali şahsiyetini belirlemeye çalıştık. Bu sebeple konunun özellikle Şii dünyasına bakan kısmını çalışmanın dışında bıraktık.

1. Kur'an'da Hz. Ali'nin Şahsiyeti

Tasavvufta Hz. Ali'nin şahsiyeti ile ilgili yorumları değerlendirebilmek için öncelikle Kur'an ve Hadis verilerine kısaca değinmek gerekecektir. Bilindiği üzere Kur'an peygamber, sahabî, velî, mü'min, münafık, kâfir gibi insanlardan bahseder. Sahabelerden bahseden âyetler de guruba ve şahsa işâret eden âyetler şeklinde kısımlara ayrılabilir. Nüzûl sebepleri açısından bakıldığında bazen bir bazen de birkaç sahâbe hakkında indirilen âyetlerin olduğu görülmektedir. Bu manada Hz.

¹ Salih Çift, "Dönemsel Gelişimi Bağlamında Tasavvuf Kültüründe Hz. Ali", *Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyumu*, 08-10 Ekim 2004 Bursa, 2005, s. 117-148; Kamile Ünlüsoy, *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları* (XIII-XVI. yüzyıllar), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015; haz. Ahmet Yaşar Ocak, *Tarihten Teolojiye: İslam İnançlarında Hz. Ali*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005.

² Çift, "Dönemsel Gelişimi Bağlamında Tasavvuf Kültüründe Hz. Ali", 147-148.

³ Bkz., Ünlüsoy, "Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları", 135-136.

Ali ile ilişkilendirilen âyetler bizzat onun şahsına işaret ettiği gibi bazen de birkaç sahabe ile birlikte değerlendirilmiştir.⁴

Sünnî kaynaklarda Hz. Ali ile ilişkilendirilen âyetler çok olmamakla birlikte, Şii kaynaklarda seksenle üç yüz kadar ayetin onunla alakalı olduğu dile getirilir. Hatta son dönemde yazılan *Aliyyün fi'l-Kur'ân* adlı iki ciltlik eserde yedi yüz civarı âyet, Hz. Ali ile ilişkilendirilmiştir.⁵ Eser bu bilgiyi Ehl-i Sünnet'in muteber kaynaklarına dayandırma iddiasında olmakla birlikte böyle bir iddianın ilmî gerçeklere uygun düşmediğini söyleyebiliriz. Zira bu kitapta İbn Abbas'a nisbet edilen bir hadisten hareket edilmekte, onun Kur'an'da Hz. Ali'yi metheden üç yüzden fazla âyetin nazil olduğu rivâyeti esas alınmaktadır. Oysa eklemeler yapıldığı anlaşılan bu hadisi tahrir eden Zehebî, onu mevzû hadisler arasında sayar.⁶ Şevkânî bu hadisin zayıf olduğunu söylerken, İbnü'l-Cevzî de mevzû olduğunu dile getirir.⁷

Kur'an'da sahabe ile ilgili işaret ve övgüler⁸ Hz. Ali için de geçerlidir. Ancak daha özeldir sebep-i nüzûlü onunla ilişkilendirilen âyetlerden hareketle Hz. Ali'nin şahsiyeti hakkında bir fikir sahibi olmak mümkündür.

Nüzul sebepleri bakımından sahih görüşleri dikkate almaya çalışarak tespit etmeye çalıştığımız âyetler göz önüne alındığında Hz. Ali'nin⁹; Allah'a ve âhiret

⁴ Bkz., Hasan Kılıç, *Sebeb-i Nüzûle Konu Olan Şahıslar*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2016; Hakan Aydın, *Sebeb-i Nüzûl Bağlamında Sahâbeye Atıfta Bulunan Âyetlerin Tahlili ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2003.

⁵ Bkz. Seyyid Sâdık Şirâzi, *Aliyyün fi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Ulûm, 2006, I-II.

⁶ Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Telhisu Kitâbi'l-Mevzuat li-İbni'l-Cevzî*; thk. Ebû Temim Yasir b. İbrâhim b. Muhammed, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998/1419, 362, nr. 990.

⁷ Bkz. Muhammed b. Ali b. Muhammed eş- Şevkânî, *el-Fevaidü'l-Mecmûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevzûa*, 1250/1834; thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemani, (ts.), 376, nr. 79.

⁸ Bkz., Sadık Kılıç, "Kur'an'da Sahâbe'nin Sunuluşu ve Günümüze Yansımalar", *Kur'an ve Sahâbe Sempozyumu* (22-23 Mayıs 2015/Sivas), 2016, s. 21-64; Mehmet Efendioğlu, "Sahabe", *DİA*, İstanbul: T.D.V. yayınları, 2008, XXXV, 491-500.

⁹ Bu konuda bkz., Mehmet Seyid Geçit, "Hz. Ali Hakkında İnmış Ayetlerin Değerlendirilmesi", *İğdir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, sayı: 12, s. 75-108; Geçit, makalesinde her ne kadar muteber tefsir kaynaklarına istinaden yazdığını söylese de, bütün maddelerde buna bağlı kalmadığı görülmektedir. Bkz. Geçit, Hz. Ali Hakkında İnmış Ayetlerin Değerlendirilmesi, 104-105. Meselâ bu makalede İnsan sûresi, 76/8-10. âyetlerin Hz. Ali hakkında indiği ile ilgili rivayet her ne kadar bazı kaynaklarda geçse de (Bkz., Mukatil b. Süleyman, Tefsiru Mukatil b. Süleyman; thk. Abdullah Mahmûd Şehhate. – Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423, IV, 525) Birçok

gününe iman eden¹⁰, Allah yolunda cihad eden¹¹, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda etmekten kaçınmayan bir şahsiyet olduğu ortaya çıkmaktadır.¹² O, âyetlerde Allah'ın övgüsüne mazhar olan,¹³ Bedir ashabının başta gelenidir.¹⁴ Namazı dosdoğru kılan ve zekâtı veren (kimselerden olup) bu özelliği sebebiyle Allah ve Rasûlü'nden sonra mü'minlerin dostlarından birisi olarak tavsif edilmiştir.¹⁵

Rasûlüllah'ın, Rabbi'nden gelmiş açık bir delile şahittir.¹⁶ Duyduğunu unutmayacak bir belleme kabiliyetine sahiptir.¹⁷ İman edip sâlih ameller

---

müfessir bu rivâyetin sahih olmadığını belirtmiştir. Bkz., Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Berdûnî, ve İbrahim Atfîş, Kahire: Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1964, XIX, 130.

¹⁰ 32/Secde 18. âyette de Hz. Ali'nin imânına işâret olduğu rivayet edilir. Bkz., Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberi, *Câmiü'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risale, 2000, XX, 187-188.

¹¹ 9/Tevbe 19.

¹² 2/Bakara 207, Hicrette Hz. Peygamber'in yerine yatağında uyuduğu için, Bkz., Muhammed b. İbrâhim es-Sağlebî, *el-Keşşâf ve'l-Beyân an Tefsiri'l-Kur'ân*, thk., Ebu Muhammed b. Âşûr, Beyrut: Dâru't-Türâsi'l-Arabî, 2002, II, 126; Nurettin Turgay, "Hz. Ali Hakkında Nazil Olduğu Rivayet Edilen Bazı Ayetlerin Yorumu", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, cilt: VIII, sayı: 2, s. 69.

¹³ Bkz., 22/Hac 19-24.

¹⁴ (Hz. Ali, kendisinin âyetlerde kastedilen mücahitlerin başında geldiğini söylemiştir. Buhârî, Tefsir, 22/3) Bkz., Turgay, "Hz. Ali Hakkında Nazil Olduğu Rivayet Edilen Bazı Ayetlerin Yorumu", s. 55.

¹⁵ 5/Mâide 55; Hz. Ali'nin yüzüğünü rûkûda iken verdiği veya kastedilenin bütün mü'minler olduğu ile ilgili bkz., Ebû Cafer et-Taberî, *Tefsiru Taberî*, thk., Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kâhire: Dâru Hicr, 2001, VII, 530, VIII, 530; Bu âyetin Abdullah b. Selam, Hz. Ebubekir hakkında da nazil olduğu belirtilmektedir. Bkz., Geçit, *Hz. Ali Hakkında İnmış Ayetlerin Değerlendirilmesi*, 81.

¹⁶ Hûd, 11/17. Buradaki şâhid ile ilgili birçok görüş vardır. Bunlar, Rasûlüllah, Kur'ân, Tevrat, Cebrâil ve Hz. Ali'dir. Bkz., Fahreddin Râzî, *et-Tefsirü'l-Kebîr = Mefâtihü'l-Gayb*, Beyrut : Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420. XVII, 329.

¹⁷ 69/Hâkka 12, Bu âyetin nüzulünde Hz. Peygamber ona kulağının belleyci olması için duâ ettiğini belirtmiş ve Hz. Ali ondan sonra ne duyduysa unutmadığını söylemiştir. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyünü'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vil*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407, VI, 600.

işleyenlere, Rahmân'ın onun sevgisini koyacağı zâtlardandır.¹⁸ Kavmi için bir yol gösterici ve hidâyete erdiricidir.¹⁹

O, mallarını gece ve gündüz, gizli ve aşikâr, hayra harcayanlardan olduğu için, Rabbi katında mükâfatlara kavuşacağı, korku ve üzüntü ile karşılaşmayacağı şeklinde müjdelenenlerdendir.²⁰ Peygamberimiz tarafından mübâhele için seçilmiş abâ ehlindedir.²¹ Allah'ın kendilerinden günah kirini gidermek ve tertemiz yapmak istediği,²² ehl-i beyttendir.²³

Yine kaynaklarda Hz. Ali'nin, cennet ile cehennem arasında bulunan A'râf üzerinde her iki tarafın hallerini simalarından tanıyan (liyâkatli) kişilerden ve

¹⁸ Meryem, 19/96. Bu âyette sevgisi konulacak olanlardan biri Hz. Ali diğeri, Abdurrahman b. Avf olarak belirtilir. Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi Vahidi, *el-Veciz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Safvan Adnan Dâvûdî, Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1995/1415, I, 690; Muhammed el-Havlânî Şevkânî, *Fethül-Kadîr*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut: 1414, III, 418.

¹⁹ 13/Râd 7; "Hâdî" kelimesini birçok müfessir; Allah Teâlâ, Hz. Peygamber, davetçi, Salih amel, hayra götüren şahıs, Hz. Ali gibi şekillerde yorumlamışlardır. Bkz., Geçit, "Hz. Ali Hakkında İnmiş Ayetlerin Değerlendirilmesi", 85.

²⁰ 2/Bakara 274. Meşhur bir rivayete göre Hz. Ali'nin dört dirhemden başka parası olmayıp, bunları gece, gündüz, açık ve gizli infak etmiştir. Bu hadise üzerine ayet nazil olmuştur. Bkz., Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhate, Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1979, I, 225. Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, *Tefsiru Begavî*, thk., Muhammed Abdunnemr vd., Dâru't-Tayyibe, 2002, I, 339; Turgay, "Hz. Ali Hakkında Nazil Olduğu Rivayet Edilen Bazı Ayetlerin Yorumu", 68; Geçit, "Hz. Ali Hakkında İnmiş Ayetlerin Değerlendirilmesi", 83-84.

²¹ Âli İmrân, 3/61. "Peygamber mübâhele âyetinin nüzûlünden sonra Hasan, Hüseyin, Fâtıma ve Ali ile birlikte Necran heyetinin yanına gitti; ilgili âyetleri okuyarak kendilerini mübâheleye davet etti." Mustafa Fayda, "Mübâhle", *DİA*, İstanbul: T.D.V. yayınları, 2006, c. 31, s. 425; "Hz. Peygamber Ümmü Seleme'nin evinde iken, "Ey Ehl-i beyt! Allah kusurlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak ister" (33/Ahzâb 33) meâlindeki âyet nâzil olmuş, bunun üzerine Peygamber Hz. Ali'yi, Fâtıma'yu, Hasan ve Hüseyin'i abâsının altına alarak, "Allahım, benim ehl-i beytim işte bunlardır; bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap!" diye dua etmiştir. Bunu gören Ümmü Seleme "Yâ Resûlellah! Ben de onlarla beraber miyim?" diye sormuş, Resûlullah da, "Sen yerinde dur, sen zaten hayırla birliktesin" cevabını vermiştir (Tirmizî, Tefsîr, 4; Menâkıb, 32, 6)" Bkz., Süleyman Uludağ, "Âl-i Âbâ", *DİA*, İstanbul: T.D.V. yayınları, 1989, c.2, s.306.

²² el-Ahzâb 33/33.

²³ Tirmizî, Menâkıb, 31.

cennet ehline “selamun aleyküm!” diye selam vereceklerden birisi olduğuna işaret edilir.²⁴

2. Hadis'te Hz. Ali'nin Şahsiyeti

Sahâbelerin fazîletleri ilgili hadis kaynaklarında geniş bilgiler bulunmaktadır. Bu konuda başta Ahmed b. Hanbel²⁵, İmam Nesâî²⁶ ve Dârekutnî²⁷ ait olmak üzere hadis kitapları kaleme alınmıştır.²⁸ Hz. Ali'nin şahsiyeti ve fazîletleri hakkında bu hadis kitaplarında çokça bilgi bulmak mümkündür. Hatta sadece Hz. Ali ile ilgili büyük hadis imamlarından İmam Nesâî'nin derleyerek “*Hasâisu Emîru'l-Mü'minîn*”²⁹ adını verdiği müstakil bir eser bulunmaktadır. Hz. Ali'nin şahsiyeti hakkında çoğu Şiiler, bazen de Ehl-i Sünnet ulemâsı tarafından aktarılan rivâyetlerin sağlamlığına bakılmaksızın verilen bilgiler, mevzunun sıhhati konusunda bazı şüphe ve tereddütlere yol açmış gözükmektedir. Ancak biz burada bütün şâibelerden olabildiğince uzak bir yaklaşımı esas almaya çalışacağız. Bu arada sınırlarını aşmamasını sağlamak maksadıyla çalışmamızı İmam Nesâî'nin eseri ile sınırlı tutacağımızı belirtmek isteriz. İlmî bir tahkik sürecinden geçmiş olan bu eserde³⁰ İmam Nesâî'nin Hz. Ali hakkındaki pek çok uydurma rivayet olduğuna dikkat çekmesini önemli bulmaktayız.³¹ Bu sebeple sadece *Hasâisu Emîru'l-*

²⁴ 7/A'raf 46. Kurtubî, A'râf'ta bulunan kimseleri on maddede inceler. Bunlar içerisinde Hz. Ali de vardır. Bkz., Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 212.

²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-Sahâbe*; thk. Vasiyullah b. Muhammed Abbas, Mekke: Câmiatu Ümmi'l-Kurâ, 1983.

²⁶ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesâî, *Fezâilü's-Sahâbe*; Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1984.

²⁷ Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Fezâilü's-Sahâbe*; Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, Medine, 1998.

²⁸ Mehmet Efendioğlu, “Fezâilü's-Sahâbe”, DİA, İstanbul: T.D.V. yayınları, 1995, c. 12, 535-536.

²⁹ Nesâî, yaşadığı dönemde Şam'daki insanların Hz. Ali'ye uzak bir tutum sergilemelerine şahit olunca, onun fazîletleri ile ilgili bir eser kaleme alma ihtiyacı hissetmiştir. Bu eserine “*Hasâisu Emîru'l-mü'minîn Ali bin Ebi Tâlib*” adını vermiştir. Yazdığı bu eser sebebiyle tepki almış, hatta onu dövmüşler ve bu sebeple hastalanarak, 303 yılında Filistin'de vefât etmiştir. Bu eser 1987 yılında Ebû İshak el-Huveynî tarafından tahkik edilerek, basılmıştır.

³⁰ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesâî, *Hasâisu Emîru'l-mü'minîn Ali bin Ebi Tâlib*, thk. Ebû Mansur Ahmed b. Mir Belûşî, Kuveyt: Mektebetü'l-Muallâ, 1986; thk. Ebû İshak el-Huveynî Eserî, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987; Tehzibu hasaisi'l-imam Ali, thk. Ebû İshak el-Huni İbn Şerif, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, [t.y.].

³¹ Bkz., Yaşar Kandemir, “Ali”, DİA, İstanbul, T.D.V. yayınları, 1989, II, 376.

Mü'minîn'de geçen sahih ve hasen rivâyetleri tercih ederek şüphelerden uzak bir Hz. Ali şahsiyeti belirlemeye gayret ettik.³²

İmam Nesâî'den rivayet edilen hadislerde Hz. Ali şöyle tavsif edilmiştir: “Allah Rasûlü’ne (çocuklar içerisinde) ilk îman eden,³³ (erkek olarak) ilk namaz kılan kimsedir.³⁴ O’nun Peygamberimizin katındaki derecesi, Hz. Hârûn’un Hz. Mûsâ’nın yanındaki vezir ve yardımcı olması durumuna benzer.³⁵ Hayber gazvesinde fetih için son hamleyi yapmak üzere Hz. Ali vazifelendirilmiş, “Allah ve Rasûl’ünü seven, Allah ve Rasûl’ünün de kendisini sevdiği” olma iltifatına mazhar olmuştur.³⁶ Ayrıca, “Ey Ehl-i Beyt! Şüphesiz Allah Teâlâ sizin kusurunuzu giderip, sizi tertemiz yapmak ister”³⁷ âyeti nâzil olduğunda, Efendimizin kendisi ve âile efrâdını çağırıp, “Allah’ım bunlar benim Ehl-i Beyt’imdir.” buyurduğu³⁸ âl-i abânın reisidir.

Hz. Ali, Hayber günü Hz. Peygamber’in çok az sahabeye nasip olan³⁹ şu iltifatına mazhar olmuştur: “*Sen bendensin, ben de sendenim.*”⁴⁰ Başka zamanlarda da yine Hz. Peygamberin kendisine “*Ben sendenim*”⁴¹ buyurduğu ve “*Ali bendendir, ben de*

³² Eser tercüme edilerek basılmıştır. Bkz. İmam Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, trc. Naim Erdoğan, İstanbul: İz Yayıncılık, 1992.

³³ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 2, nr: 3.

³⁴ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 2, nr: 2.

³⁵ Peygamberimiz buna benzer ifadeleri başka sahabeler için de kullanmıştır. Ancak Hz. Resûlullah, peygamberlik son bulduğu için bu mertebeye çıkmayacağını da belirtmiştir. Onun Hârûn’a benzetilmesi hilâfeti ile açıklanmıştır. Ali el-Kârî, *Umdetü’l-Kârî*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut: XVI, 214.

³⁶ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 7, nr: 9, 52.

³⁷ Ahzab, 33

³⁸ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 7, nr: 9; 49, nr: 52.

³⁹ Başka sahâbeler için bkz., Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh el-Buhârî, el-Câmiu’s-Sahîh, *Dâru Tavgi’n-Necâh*, (y.y.) 1422, III, 138, nr. 2486; Müslim, IV, 1918, nr. 2472. Ebû Bekir b. Hilâl, *es-Sünne*, thk. Atıyye Zehrâni, Dâru’r-Riyâd, Riyâd, 1989, I, 90, nr. 25.

⁴⁰ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 59, nr: 67.

⁴¹ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 60, nr: 68.

*ondanım*⁴² iltifatlarına erişen yüce bir şahsiyettir.⁴³ Peygamber Efendimiz onun için “*Sen benim kardeşimsin*”⁴⁴ buyurmuştur. Hz. Rasûl kendisinin kimin dostu ise, Hz. Ali'nin de onun dostu olduğunu bildirmiştir.⁴⁵ “*Sen benim safiyyim* (hususî dostum), *emînîmîsim* (kendisine güvenilen, vefalî kimse)”⁴⁶ buyurmuştur. Rasûlüllah her mü'minin velîsidir, Hz. Ali de, Rasûlüllah'ın velîsi olup onun namına ödeme yapar.⁴⁷ Yine Peygamberimiz'den sonra mü'minlerin velîsi (dostlarından birisi) Hz. Ali'dir. Kur'an'da Allah'ın râzı olduğu şecere ashâbından, Bedir ehliindedir.⁴⁸ Günahları bağışlanmıştır.⁴⁹

Yemen'e gönderilirken Hz. Peygamber'in duâsı ile Allah onun kalbine hidayet vermiş, diline de sebat lütfetmiş ve böylece hüküm vermede bir sıkıntıya

---

⁴² Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 58-59, nr: 65-66. Buradaki benden ifadesini Ali el-Kârî, onun Efendimize ittisâli ile açıklar. Bu ittisâl ilim, yakınlık ve akrabalık açısından olup, “Ey Ali! Katımda, Hârûn'un Mûsâ katındaki mertebesinde olmak istemez misin, ancak benden sonra peygamber yoktur.” hadisinde belirtildiği gibi, nübüvvet açısından değildir.

⁴³ Bkz., Ali el-Kârî, *Umdetü'l-Kârî*, XVI, 214. “Söz konusu hadiste Hz. Peygamber nübüvvet yakınlığının imkânsızlığını belirtmiştir. Geride nesep yakınlığı ve savaşa katılmayan Medine halkını belli bir zaman için idare etmek üzere Hz. Peygamber'e vekâlet etme işi kalmıştır. Nitekim Peygamber'in diğêr seferlerinde aynı görevi diğêr sahâbeler ifa etmiştir.” Kandemir, “Ali”, II, 378.

⁴⁴ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 111, nr: 135.

⁴⁵ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 9, nr: 10.

⁴⁶ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 62, nr: 70.

⁴⁷ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 78, nr: 91.

⁴⁸ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 24, nr:23; 73, nr: 86.

⁴⁹ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 29, nr:28.

düşmemiştir.⁵⁰ Kalbi Allah tarafından îman için saf hâle getirilmiştir.⁵¹ Böylece onun kalbi safâ bulmuş ve îman için süslenmiştir.⁵²

Hz. Rasûlüllah, Vedâ Haccı dönüşü Gadîr-i Hum⁵³ denilen yerde konaklayınca, sahâbelerine seslenerek onlara, Allah'ın kitabı ve Ehl-i Beyt'ini emânet ettiğini söylemiştir. Allah'ın kendisinin, kendisinin de mü'minlerin dostu olduğunu belirten Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin elini tutup kendisini dost edinenlerin Hz. Ali'yi de dost bilmelerini bildirmiş ve şöyle duâ etmiştir: “Allah'ım, bunu seveni sev, buna düşman olana sen de düşman ol!”⁵⁴ “Ona yardım edene yardım et.”⁵⁵ Bir defasında da Peygamberimiz, Hz. Ali'ye sövenin, kendisine sövmüş olacağını⁵⁶ haber vermiştir.

⁵⁰ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 35, nr:34; “Hz. Ali, daha Hz. Peygamber hayatta iken fetva veren ve fetvalarında isabet ettiği bizzat Hz. Peygamber tarafından onaylanan bir şahsiyettir. Bundan dolayı İslam hukukunun teşekkül döneminde Hz. Ali'nin içtihatları, fetvaları ve görüşleri bütün fakihlerce dikkate alınmış ve önemsenmiştir.” Mehmet Öztürk, *İslam Hukukunun Teşekkül Sürecinde Hz. Ali'nin Rolü*, Ankara Üniversitesi, 2012, 238.

⁵¹ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 31, nr:30; İmtihan kelimesi burada meşhur bilinen manasına değildir. Hucurât sûresi 3. âyette Arapça “اَتَّقِ اللَّهَ فُلُوبُهُمْ لِتَتَّقُوا” takva hususunda kalplerini imtihan ifadesi “Allah'ın, gönüllerini takvâ için kalplerini saf hale getirmesi demektir.” Bu âyette olduğu gibi Hz. Ali'nin mühim bir hasletini Resûlullah dile getirmiştir. O halde mana Allah'ın Hz. Ali'nin kalbini genişletmesi, kalbine nazar etmesi, temizlemesi, saf hâle getirmesi, terbiye etmesi ve onun kalbini idâre etmesi, yönlendirmesi anlamınadır. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, 1994, XIII, 401.

⁵² Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa Aynî, thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim, *Nuhabü'l-Efkâr fi Tenkihi Mebâni'l-Ahbâr fi Şerhi Meâni'l-âsâr*, Doha: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslamiyye, 2008/1429. XVI, 497.

⁵³ Gadîr-i Hum olayı ve orada Hz. Peygamber'in beyanatları Şiiiler tarafından Hz. Ali'nin imâmeti olarak yorumlanmış, ancak ehl-i sünnet ülemâsından hiçbir Şiiiler'in anladığı gibi değerlendirmemiştir. Ehl-i Sünnet hadiste geçen “mevlâ” kelimesini halife veya imam anlamında değil, dost anlamında olduğu görüşündedir. Âyet ve hadislerde de aynı manada kullanılmıştır. Peygamber Efendimizin Hz. Ali ile ilgili bu açıklaması, onun hakkında yapılan şikâyetler üzerine, Hz. Ali'ye karşı tepkiyi gidermek, Müslümanlar arasında dostluğun bozulmasına önlemeye matuf olarak değerlendirilmiştir. Bkz., Ethem Ruhi Fığlalı, *Gadîr-i Hum*, DİA, İstanbul, 1996, XIII, 279-280.

⁵⁴ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 66, nr: 76.

⁵⁵ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 82-83, nr: 95, 96.

⁵⁶ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 75, nr: 88.

Hız. Ali, "kendisini ancak mü'min olanın sevip, münâfık olanın ise nefret edeceği" hususunda Efendimizin ahdi olduğunu belirtmiştir.⁵⁷ İbn Büreyde'ye, "Rasûlüllah'ın en çok sevdiği kişi sorulunca, "kadınlar arasında Fâtımâ, erkekler arasında Ali'dir"⁵⁸ şeklinde kanaat belirtmiştir.⁵⁹ Peygamber Efendimiz ayrıca, Hız. Ali'nin her dönemde Kur'an'a uygun hareket edip ona sahip çıktığını göstermek maksadıyla onun Kur'an'ın indirildiği zamanlarda insanlarla harb ettiği gibi, te'vili hususunda da harb edeceğini haber vermiştir.⁶⁰

Bu konuda son olarak Tirmizî'nin nakletmekle birlikte sahih bulmadığı ancak Hâkim'in sahih, başka hadis otoritelerinin hasen olarak tesbit ettiği bir hadiste Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: "*Ben hikmetin eviyim, Ali de kapısıdır.*"

⁶¹ Bu hadisin başka tariklerle; "*Ben hikmetin şehriyim, Ali de kapısıdır.*"⁶² "*Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır.*"⁶³ şeklinde geldiğini eklemek gerekir.

3. Kur'an ve Hadiste Hız. Ali Şahsiyeti İle İlgili Müşterek Unsurlar

Kur'an ve hadislerden elde edilen bilgilerden hareketle Hız. Ali'ye ait bahsi geçen bu ulvî özellikler, onun sahabe içerisinde -Hız. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'da olduğu gibi- müstesnâ yerine delâlet eder. Hız. Ali'nin şahsiyeti hakkında değerlendirmelerde bulunmak üzere başvurduğumuz âyet ve hadisler birlikte ele alındığında, müşterek unsurlar taşıdığını görmekteyiz. Ayrıca hadislerin bir kısmının ilgili âyetleri açıklar mahiyette olduğunu söylemek gerekir. Hız. Ali'nin şahsiyetinin ana çizgilerini gösterme hususunda yukarıda sıraladığımız âyet ve hadislerden tespit edebildiğimiz şu özellikler önem arz etmektedir.

a. **İman:** Hız. Ali'nin âyette "iman edenlerden" olma vasfı, hadislerde "ilk iman eden" ve "kalbinin iman ile safiyet kazanması" olarak açıklanmıştır. Bu durum

⁵⁷ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 83-84, nr: 97, 98, 99.

⁵⁸ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 78, nr: 91.

⁵⁹ Hız. Peygamberin kendisine en çok kimi sevdiği sorulduğunda farklı zamanlarda farklı cevaplar verdiğini hatırlatmak gerekir. Bkz., Buhârî, Megazi, 63; Sahih-i Buhârî, V, nr. 3662.

⁶⁰ Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, 126, nr: 152.

⁶¹ Tirmizî, *Sünen*, thk. Ahmed Şâkir vd., Matbaatu Mustafa, Mısır, 1975, V, 637, nr. 3723.

⁶² Ebu'l-Hasen Huseyme b. Süleyman, *Min Hadisi Huseyme b. Süleyman el-Kuraşî*, thk., Ömer Abdüsselam Tedmirî, Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, Lübnan, 1980, I, 200.

⁶³ Hakîm, *Müstedrek*, III, 137, nr.4638; Tirmizî, *Sünen*'inde hadisin garib ve münker olduğunu söylerken, (Tirmizî, *Sünen*, V, 637, nr. 3723.) İbn Hacer el-Askalânî'ye göre birçok yolla bize ulaştığı için hadis "Hasen" mertebesindedir. Bkz., Şevkânî, *el-Fevâid*, thk. Abdurrahmân b. Yahya, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, I, 348-349, nr. 51- 52.

onun sahabe içerisinde îmanda kemâle erenlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

- b. **Hidâyet:** Âyette kavmi için bir yol gösterici, hidâyete erdirici olduğuna işâret vardır. Hadiste ise Hz. Peygamber'in duâsı ile Allah'ın onun kalbine hidayet verdiğiinden bahsedilmektedir. O halde Hz. Ali hidayete vesîle olmada önde gelen sahâbelerden biridir.
- c. **Cihad:** Âyetlerde Hz. Ali'ye, Allah yolunda cihad eden ve Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda eden kimseler içindeki birisi olarak işâret edilmiş, hadislerde ise Kur'ân'ın indirilişinde insanlarla harp ettiği gibi, te'vili hususunda da harp edeceği haber verilmiştir. Bu durum onun büyük kahramanlık ve şecaatini ortaya koymakta, Kur'ân konusundaki hassasiyetine delâlet etmektedir. Döneminin en büyük kahramanlarından olma vasfının başta Hz. Ali'ye ait olduğu malumdur.
- d. **İnfak:** Âyetlerde Hz. Ali'nin infak ehli arasında büyük bir dereceye sahip olmasına işâretler olup, buna göre gece, gündüz, gizli ve âşikâr hattâ namazda rükû halinde iken bile infak etmiştir. Hadislerde Hz. Ali, mü'minlerin dostu olarak tavsif edildiği için, Rasûlullah namına yardım eden birisidir.
- e. **Ehl-i Beyt:** Âyette bahsi geçen Ehl-i Beyt'in kimler olduğu meselesi, ilgili hadislerde Hz. Ali ve ailesinin de Ehl-i Beyt'ten olduğunu öğrenmekteyiz.
- f. **Muhabbet:** Âyette salih mü'minlere Rahmân'ın onun sevgisini koyacağı zâtlardan biri olarak işâret edilen Hz. Ali, hadiste kendisini ancak mü'min olanın seveceğini, münâfık olanın ise nefret edeceğini haber vermektedir. Rasûlullah'ın en çok sevdiği kişilerden biridir. O Allah ve Rasûl'ünü sever, Allah ve Rasûlü de onu sever. Ayrıca Peygamberimiz, Hz. Ali'yi seveni Allah'ın sevmesi, ona düşman olana Allah'ın düşman olması için duâ etmiştir. Allah ve Rasûl'ünü sevmek kâmil imanın işâretidir. Aynı şekilde bu sevginin gereği olarak, onların sevdiğini sevmek ve sevmediğini sevmemek gerekir.⁶⁴
- g. **Dost/Velî:** Âyette Hz. Ali'nin mü'minleri sevdiği yani onların "mü'minlerin dostlarından" olduğuna işâret olup, hadislerde ise bu durumun açıklandığını görmekteyiz. Hz. Ali, Hz. Rasûlullah'ın kardeşi, husûsi dostu (safiy) olup bu

⁶⁴ Bu konuda şu hadisi hatırlamak gerekir: "Allâh'ı, nimetlerinden dolayı sevin. Beni de Allâh'ı sevdiğiniz için sevin. Ehl-i Beyt'imi de beni sevdiğiniz için sevin!" Tirmizî, Menâkıb, 31/3789.

dostluk “*Ali bendendir, ben de ondanım*” müjdesiyle en ileri derecededir. Efendimiz, kimin dostu ise Hz. Ali de onun dostudur. Peygamberimizden sonra da mü'minlere bu dostluğunu devam ettireceği bildirilmiştir. Bu da onun müminlere sevgisini gösterir. [Kur'an'da dostluk konusu geniş anlamlar içermektedir. En genel manada Allah mü'minlerin⁶⁵, mü'minler Allah'ın,⁶⁶ mü'minler müminlerin dostudur.⁶⁷ Yine Kur'an'da husûsî olarak velîler zümresinden bahsedilmekte olup “*Bilesiniz ki Allah'ın evliyâsı üzerine korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de.*”⁶⁸ buyrulmaktadır. Evliyâ zümresi için kullanılan bu ifade, Hz. Ali ile ilişkilendirilen başka bir âyette de aynen geçmektedir.⁶⁹ “Peygamberler Hakk'ın çok özel kulları ve evliyasıdır; onların vâris ve nâibleri olan evliya da Allah'ın has kulları ve dostlarıdır. Allah'a yakınlık ve dostluk O'na ibadet ve kullukla sağlandığından müminlerin velâyetteki dereceleri amel ve ibadetlerine, ihlâslarına göre farklılık gösterir.”⁷⁰] Sonuç olarak Hz. Ali, için sahabe içerisinde Allah ve Rasûlü'nün husûsî dostluğuna ermiş kimselerden olduğunu söyleyebiliriz.⁷¹

- h. **Bağışlanmış olması:** Âyetlerde Allah'ın kendilerinden günah kirini giderdiği, Rabbi katında mükâfatlara kavuşacak, korku ve üzüntü ile karşılaşmayacak olarak müjdelenenlerden olduğu anlaşılan Hz. Ali'nin, hadiste de “*günahlarının bağışlanmış olduğu*” müjdesi vardır.

4. Tasavvuf Klasiklerinde Hz. Ali'nin Şahsiyeti

Mutasavvıfların Hz. Ali'nin şahsiyeti ile ilgili kanaatleri hakkında bize ulaşan ilk bilgiler, daha çok Cüneyd-i Bağdâdî'den (ö.297/909) itibaren gelmeye başlamıştır.

⁶⁵ 2/Bakara 257.

⁶⁶ 5/Mâide 55.

⁶⁷ 9/Tevbe 71.

⁶⁸ 10/Yûnus 62-64.

⁶⁹ 2/Bakara 274.

⁷⁰ Süleyman Uludağ, “Velâyet”, DİA, T.D.V. y.y., İstanbul: 2013, c. 43, s. 25.

⁷¹ Şiiler buradaki velâyeti çok farklı bir şekilde anlarlar. Hz. Ali'ye bağlılık olarak imanın şartlarından biri kabul ederler. “Velâyet anlayışı çerçevesinde tevelli ve teberri inancını benimsemiştir. Tevellî, Ehl-i Beyt'i sevmek ve Ehl-i Beyt'i sevenleri sevmek, teberri ise Ehl-i Beyt'i sevmeyenlerden uzak durmaktır. İmâmiyye açısından velâyet, ahirette cennet ve cehennemliklerin ayrılmasında da etkili olacak, imâmlara bağlanmayanlar cehenneme gideceklerdir. Ahirette imâmlar da Şefaât hakkına sahip olacaktır.” Ünlüsoy, “Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları”, 70-71.

O, Hz. Ali'yi tanıtırken; “ûsulde ve belâda pir” olarak vasıflandırır. Hücûrî'ye, (ö. 465/1072) göre onun “usûl” ile kastettiğini şey, tasavvuf yolu ile ilgili bilgilerdir. “Belâ” ise muameleler olup bilgilerin tatbiki zor olduğu için belâyâ katlanmak olarak anlatılmıştır.⁷² Cüneyd-i Bağdâdî'nin bu sözünden hem nazarî hem de amelî boyutta sahabe içerisinde sûflerin etkilendikleri şahısların başında Hz. Ali geldiği söylenebilir. Bu şekilde ifade edişimizin sebebi, sûflerin bütün zâhid sahabelerden etkilenmiş olmalarından dolayıdır. Meselâ tarikatların silsilelerinde dört halifeyi de bulmak mümkündür. Ehl-i Sünnet ve Şia'nın otorite kabul ettiği Câfer-i Sâdık, nûr-i Muhammedî ile ilgili Nûr Sûresi 35. âyeti açıklarken, Allah'ın bütün nurlarından tam nasibin Pegyamber Efendimiz'e âit olduğunu söyler. Allah'ın nûruna ise Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin nûruyla kavuşulur.⁷³ Bu yaklaşım tarzı sûflerin de dört halifenin mâneviyatı konusunda temel görüşüdür.

Sûfler içerisinde Hz. Ali ile ilgili ilk yoruma Cüneyd-i Bağdâdî'de (ö. 297/909) rastlanmaktadır. O Hz. Ali'nin ledünnî ilim verilen kimselerden olduğunu, harplerle uğraşmamış olsaydı, tasavvuf ile ilgili birçok inceliği başkalarına da öğreteceğini söylemektedir. Ebû Nasr es-Serrâc, (ö. 378/988) tasavvuf ilmini ilk olarak ele alan ünlü eseri *el-Lüma'*da, Bağdâdî'nin bu kanaatinden hareketle Hz. Ali'nin sahâbeler içerisinde mânâ ilimleri hususunda özel bir yeri olduğu ve hakikat ehli sûflere mesned teşkil edebilecek, çok güzel hususiyetleri bulunduğu dikkat çeker.⁷⁴ Serrâc (ö. 378/988), ayrıca Hz. Ali'nin kalbini göstererek: “İşte ilim burada, keşke onu taşıyabilecek kimseleri bulabilsem”⁷⁵ dediğini aktararak, onun sahabe arasında tevhid ve mârifet konusunu anlatma ve açıklama hususunda özel bir yeri olduğunu vurgular.⁷⁶

⁷² Ali b. Osman b. Ali Hücûrî, *Keşfü'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh yayınları, 1982, 160.

⁷³ Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin Sülemî, *Tefsirü's-Sülemi/Hakaikü't-Tefsir*, thk. Seyyid Umran, Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001, II, 47, 52; Süleyman Ateş, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri*, Sönmez Neşriyat Yay., İstanbul, 1969, 136, 137.

⁷⁴ Bkz. Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî Serrâc, *el-Lüm'a/İslam Tasavvufu*, trc. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Altınoluk, 1996, 149-151.

⁷⁵ Münâvî, *Fezû'l-Kadîr*, VI, 294, nr. 9304.; Müttakî Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, X, 263.

⁷⁶ Hz. Ali “Allâhü Teâlâ Resûlü bana benden başka kimsenin bilmediği yetmiş bâb ilim öğretti” (Hilye, I, 68) Bu sebeple sahabenin dara düşüp çözemediklerini ona sorduğu kanaatindedir. s. 371.

Kelâbâzî (ö.380/990) *Taaruf* adlı eserinde büyük sûfilerden bahsederken onlara âit bilgileri anlatan, sûfilere vecd hallerinden bahseden, makamlarını yayan, hem söz hem de amelle sûfiyâne halleri tasvir edenlerin başına Hz. Ali ve neslini yerleştirir.⁷⁷ Onun bu yaklaşımı Hz. Ali ile başlayan ve neslinden gelen irfan damarının mutasavvıflar açısından müstesnâ yerini göstermektedir.

Hz. Ali'nin şahsiyeti ile ilgili bilgileri daha çok sûfi tabakât kitaplarında bulmak mümkündür. Ancak her sûfi tabakâtı asr-ı saâdetle başlanmamaktadır.⁷⁸ Bu sebeple tabakâtı sahabe ile başlatan kaynaklardan istifâde edeceğimizi hatırlatmak isteriz.

Hz. Ali'nin şahsiyeti hususunda ilk detaylı bilgileri Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Hilyetü'l-Evliyâ*'sında bulmaktayız. İsfahânî kitabına dört halife ile başlamış ve sahâbelerin zühd hayatına yer verirken, onların hallerini tasavvuf açısından yorumlayarak, bu haller doğrultusunda tasavvuf tanımları geliştirmiştir.

İsfahânî ilk üç halifeden sonra Hz. Ali'nin şahsiyetini tanıtırken şu bilgilere yer verir: “Kavmin efendisi, Meşhûd'un (peygamberliğine şâhid olunan) muhibbi ve Allah'ın mahbûbu, ilim ve ilimler şehrinin kapısı, Rasûlullah'ın sohbetlerine muhatap, olanların önde geleni, işaretlerden mânâlar çıkararak, hidâyete erenlerin öncüsü, Allah'a itaat edenlerin en nurlusu, müttakilerin velisi, âdillerin imamı, Hz. Peygamber'in davetine icabet eden ve iman edenlerin ilki, hüküm çıkarmada en isabetli ve yakinde en ileri, hilimde onların en büyüğü, ilmi en çok olan,

⁷⁷ Sonra ashâb-ı suffe ve diğer sahâbelerden bahseder. Kelâbâzî, Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim el-Buhârî, *Taaruf/Doğuş Devrinde Tasavvuf*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 1979, 59; Bahru'l-Fevâid, I, 63.; Ancak bu şiiilerin Ehl-i beyt'e yaklaşımı gibi bazı hususiyetleri sâdece onlara inhisar etme şeklinde değildir. Hz. Ali ve evlâdının sûfilere rehberliğini göstermek babındandır. Kelâbâzî tasavvuf erbabının daha çok istifâde ettiği, manen feyz aldıkları kimselerin başında onları görmektedir. Diğer taraftan sûfilerin dört halifenin meşruluğunu ittifakla kabul ettiklerini belirtir. (Kelâbâzî, *Taaruf/Doğuş Devrinde Tasavvuf*, 87.) Ayrıca Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in peygamberlerden sonra en üstün kimseler olduğunu hadislerden delil göstererek anlatır. (Kelâbâzî, *Taaruf/Doğuş Devrinde Tasavvuf*, 103) Dolayısıyla onun yaklaşımı bu bütünlük içerisinde görmek gerekir.

⁷⁸ Meselâ günümüze ulaşan ilk sûfi tabakâtı yazarı olan Ebû Abdîrrahmân es-Sülemî (ö. 412/1021) tabakâtına ilk sûfilerden Fudayl b. İyâz ile başlamış, ancak Kitâbu'-Zühd adlı eserinde sahabe, tâbiîn ve tebei tâbiînin zâhidlerini anlattığı için bu kitabına kaldığı yerden devam ettiğini söylemektedir. Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin Sülemi, *Tabakâtü's-Süfiyye*, thk., Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002, s. 21. Kuşeyrî de (ö. 465/1072) sûfilerin hal tercümelerini İbrâhim b. Edhem ile başlatır. Bkz., Abdulkerim Kuşeyri, Kuşeyri Risâlesi, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

müttakilerin örnek aldığı kimse, ârifler içinde marifet zineti en güzel olanı, tevhid hakikatlerini haber veren, tefrîd ilminin inceliklerine işâret eden, çok akleden bir kalbe sahip olup,⁷⁹ (ilmi elde etmek için) çok soran biriydi, duyduğunu unutmazdı. Hz. Ali'nin diğer özellikleri ise ahde vefâ gösteren, fitnelerin kaynağını kurutmaya çalışan, sıkıntılı dönemlerde fitneye düşmeyerek kendini koruyan, ahitlerini bozanları kovan, zâlimlerin burnunu yere sürten ve mürtedleri zillete düşüren, Allah'ın dini hususunda sert durup taviz vermeyen, Allah'ın zâtı hususunda (kötülük yapmak isteyenlere karşı) pervasız davranan bir şahsiyet olmasıdır.⁸⁰ Isfahânî'ye göre Hz. Ali, Allah'ın zâtını tanıyan ve kalbindeki mârifetullah bilgisi derin olan bir insandı. Bu özelliği dolayısıyla Isfahânî'nin tasavvufu, perdeleri kaldırarak gönül gözünü açabilmek ve gayb âlemini görebilmek olarak tarifi dikkat çekicidir.⁸¹ Hz. Ali'nin zühdü ve dünyayı hiçe sayması sebebiyle de, ona göre tasavvufun bir diğer tarifi, geçici dünyâ malıyla avunmayı bırakıp hedefe doğru ilerlemektir.⁸²

Hücvîrî'ye (ö. 465/1072) göre Hz. Ali belâ denizinin dalgıç, dostluk ateşinin yakıp kül ettiği, evliyâ ve asfiyânın rehberidir. Tasavvuf yolunda şâni büyük, derecesi yüksektir.⁸³ Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb* adlı kitabında, sûfilerin hal tercümeleleri kısmına dört halife ile başlar. Her bir halifeyi sûfilerin hangi açılardan kendilerine rehber edinerek örnek aldıklarını tespit eder.⁸⁴ Mutasavvıfların geneli bu yaklaşım tarzına sahiptir. Dört halife ve sahâbelerden zâhid olanlar onların

⁷⁹ 22/Hac 46. Âyette Allah kalplerin aklettiğini haber vermektedir. Türkçede beynin faaliyeti olan düşünce ve akıl aynı anlamda kullanıldığı için karışıklık olmaktadır.

⁸⁰ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1992, 61-62; Karş. Hilyetü'l-Evliyâ, -*Sahabeden Günümüze Allah Dostları*- içinde, trc., Sait Aykut vd., İstanbul: Şule Yayınları, 1996, I, 184-185. Ebû Nuaym, onun bu özelliklerinden şöyle bir tasavvuf tarifi geliştirmiştir: "Tasavvuf, sevgiliye boyun eğmek ve ilâhî sırlara tecavüz etmemek için boş şeylerle mücadele etmektir."

⁸¹ el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 192.

⁸² el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 200.

⁸³ el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 160.

⁸⁴ Hz. Ebû Bekir'i müşâhedede, Hz. Ömer'i mücâhedede sûfilerin önderi olduğu tesbitini yapar. Müşâhede makamına göre mücâhede makamının denize göre damla gibi olduğunu belirtir. Ve Hz. Ebû Bekir'in ehl-i sünnet görüşüne uygun olarak peygamberlerden sonra bütün mahlûkatın en üstünü olduğunu belirtir. Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, 156-157. Hz. Osman ise sûfilerin mal ve can fedâ etmede, hâdiseler karşısında teslimiyet göstermede ve ibâdetde ihlâslı olmada tâbi oldukları kimsedir. Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, 160.

önderidir. Hücvîrî, sûflerin Hz. Ali'yi örnek alıp ona tabi olmalarını onun ibârelerdeki hakikatler, îşâretlerdeki incelikler, dünyanın bilinen şeylerinden tecerrüd ve Hakk'ın takdirine itibar etmesi çerçevesinde ele alır.⁸⁵

Ferîdüddîn Attâr (ö. 618/1221) ise *Pendnâme*'de, dört halifeyi överken Hz. Osman ve Ali'nin Peygambere arkadaş oldukları için velilik makamına yükseldiklerini belirtir. Hz. Ali'yi ilim şehrinin kapısı olarak tavsif etmektedir.⁸⁶

Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, (ö. 638/1240) meşhur eseri *Fütûhât*'nda Hz. Ali'nin kalbini göstererek: “İşte ilim burada, keşke onu taşıyabilecek kimseleri bulabilsem”⁸⁷ sözünü yorumlayarak, bu sözün sahibinin “Efrâd”⁸⁸ denilen kimselerden olacağı sonucunu çıkarır. Ona göre bu ifâde, Hz. Ali'nin devrinde başka bir kimseden duyulmadığı için efrâddandır.⁸⁹ Bu ifâdeden İbnü'l-Arabî'ye göre, Hz. Ali'nin ledünnî ilimde bu ilme sahip olan sahâbeler arasında zirve bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır.

Mevlânâ Celâleddîn er-Rûmî, (ö. 672/1273) *Mesnevî*'sinde Hz. Ali'yi ihlâs, gönül temizliği, Hakk'a bağlanması, gaybı gören, Allah'ın kendisinden razı olduğu, nûr sahibi, tek başına orduyu yenen bir yiğit olarak tavsif eder. Mevlânâ'ya göre Hz. Ali; “ilim şehrinin kapısı, hilim güneşinin ışığı, merhamet sahibi, Allah'ın arslanı, hidayet göklerinin kapıcısı, hidayet göklerinin perdelerini açan, iman ve aşk ehli, hilim, sabır adalet dağı, hakikat ve marifet bahçesi, cömert, sadece Allah'a kul, gönlü sıkıca Hakk'a bağlı olan ve görerek iş yapan, Hak ve hakikat nuru ile parlayan bir ay, Peygamber güneşinin ayı, hür kişi, Hakk'ın sıfatlarıyla muttasıf, kötülük edene bile iyilik eden, ruh efendisi, yiğit oğlu yiğittir.”⁹⁰

⁸⁵ Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, 161.

⁸⁶ Ferîdüddîn Attâr, *Pendnâme*, çev. M. Nûri Gençosman, İstanbul, MEB., 1993, 5.

⁸⁷ Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, VI, 294, nr. 9304.; Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, X, 263.

⁸⁸ İbnü'l-Arabî, “Efrâd” denen kimseleri, buldukları vakitte veliler içerisinde husûsî kişiler olarak tanıtır. Onlar melekler içindeki büyük meleklerle benzerler. Onlar kutubların etkisi altında olmayıp kutub da onlardan biridir. Bkz., Suad el-Hakîm, *el-Mu'cemü's-Sûfi: el-hikme fi hudûdi'l-kelime*, Beyrut: Dâru Nedre 1981, 876-877.

⁸⁹ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, II, 123-124.

⁹⁰ Mevlana Celâleddîn, *Mesnevî*, Terc. Şefik Can, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004, V-VI, nr.3720-3980; Konu ile ilgili ayrıca bkz., Abdulvahap Yıldız, *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Hz. Ali'nin Şahsiyeti*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, cilt: 12, sayı: 18, s. 129-139.

el-Münâvî (1031/1718), *el-Kevâkibü'd-Dürriyye* adlı eserinde, Hz. Ali'nin şahsiyetinden bahsederken Ebû Nuaym'ın bu konudaki sözlerine hülâsâ olarak yer verir. Kendisi ise ayrıca Hz. Ali'nin hâtem oluşuna dikkat çeker. Allah Teâlâ, Hz. Muhammed ile nübüvveti hatmettiği gibi onunla da hilâfeti hatmetmiştir.⁹¹ Hz. Ali'nin huyunu tavsif ederken de, tâbi olmak ve teslimiyet, makâmı ise kuvvet ve gücü kendine izâfe etmekten uzak olmak şeklinde anlatır. Yine Hz. Ali, virdler hususunda devamlı olup, killet-i taam eden biridir. Hayatında zorluk ve sıkıntılarla karşılaşınca, insanlara kendisine yardım etmeleri için yönelmemiş, çalışmaya ve sıkıntıya göğüs gererek zorlukları aşmıştır. Hz. Ali çok ibadet edenlerin zineti ile süslenmişti. Onda çok ibadet edenlerin işareti vardı. Ebrâr ve zâhidlerin hali onda tahakkuk etmişti. O dünyadan zâhid oldu, böylece ona perde açıldı. Münâvî zühdü hususunda sûfilerden İbni Ueyyne'nin Hz. Ali hakkındaki sahabenin en zâhidi olduğu tespitine yer verir.⁹² Münâvî'ye göre Hz. Ali, Allah'ın zâtı hususunda yüksek bir ilme sahipti. Onun sadrında Allah'ın mârifeti büyüktü.⁹³

Mutasavvıfların tasavvuf klasiklerinde Hz. Ali'nin şahsiyeti ile ilgili tespitlerini özetleyecek olursak, Hz. Ali tasavvufta en değerli ilim olan tevhid ve mârifet ilminde ve bu ilimlerle amelde mutasavvıfların pîri, sûfilerin yol göstermede sahabe içerisindeki en başta gelen rehberidir. Bu açılardan tasavvufta özel bir yeri vardır. Kendisine ledünnî ilim verilmiş olup döneminde bu kalbî ilimde en önde olan (efrâd) kimsedir. Tasavvufî makam ve hallerden bahsedenlerin ilkidir. Rasûlüllah'ı çok seven, Allah'ın sevgilisidir. İlim şehrinin kapısıdır. Hilimde en ileridedir. İşâretlerden mânalar çıkarandır. Hidâyete erenlere öncülük yapan ve hidâyete vesile olanıdır. Müttâkilerin velisi, dostudur. İman edenlerin ilkidir. Hükümde en isabetli olanıdır. Yakinde en ileridedir. Tefrîd ilminin inceliklerine vakıf olanıdır. Sahabenin en zâhididir. Velilerin rehberidir. Hakk'ın takdirine rızâ halindedir. İhlâs ve gönül temizliğine sahiptir. Tek başına orduyu yenen bir yiğittir. Gaybı görendir. Hakk'ın sıfatlarıyla muttasıftır. Hak ve hakikat nûruyla parlayan bir aydır. Hâtem olup, onunla hilâfet hatmolmuştur. Teslimiyet sahibidir. Virdlere ve riyâzâta önem veren bir kimsedir. Âbidlerin başında gelmektedir.

⁹¹ Zeynüddin Muhammed Abdürraûf el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Terâcimi's-Sâdeti's-Sûfiyye*, thk. Muhammed Erib el-Câdir, Beyrut, Dârû Sâdir, ts., I, 97.

⁹² el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I, 100.

⁹³ el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I, 101.

SONUÇ

Hz. Ali, İslam'ın en büyük şahsiyetlerinden biridir. Hayatta olduğu dönem müddetince Hz. Peygamberin yanında olmuş, İslam'a büyük hizmetlerde bulunmuştur. Kur'an ve hadislerde onun ulvî şahsiyetine işaret edilmiştir. İlmi, şecaati ve hikmetiyle temayüz etmiştir. Sahâbe arasında Kur'an'ı en iyi bilenlerden olup özellikle fıkıh alanında otorite kabul edilmiştir. Tarikat silsilelerinin çoğunun, tasavvufta da manevi otorite kabul edilen Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygambere erişmiş olması, onun bu sahadaki eşsiz yerini göstermektedir.

Kur'an ve hadislerde Hz. Ali'nin şahsiyeti ile ilgili müştereken geçen iman, hidâyet, cihâd, muhabbet ve dostluk/velilik hususlara, tasavvuf klasiklerinde de aynen değinilmiştir. Ancak yine Kur'an ve hadislerde Hz. Ali ile ilgili müşterek hususlardan ehl-i beytten olması, infak ehli oluşu ve bağışlanmış olmasına değinilmediği görülmektedir.

Dolayısıyla tasavvufta Hz. Ali ve Ehl-i Beyt muhabbetinin öne çıkması sebebiyle bu konuda Şiilik etkisinden bahsedilse de bu iddianın temellendirilmediği ve iddia olarak kaldığı söylenebilir. Bu bakımdan tasavvuf klasiklerinde onun şahsiyeti ile ilgili temel vurgu, ledünnî ilimlere olan vukûfiyeti, hakikat ve mârifet ilimlerindeki benzersizliği ve silsilelerin kendisine erişmesinden dolayı serhalka olması ve tasavvufta pîr kabul edilmesidir. Mutasavvıflara göre velâyet menbaı olan Hz. Ali'nin velâyeti, Şia'nın velâyete yüklediği manalardan farklıdır.

Tasavvufun klasik kaynaklarında Hz. Ali'nin şahsiyeti ile ilgili tespitlerin çoğu âyet, hadis ve kendisinden nakledilen sözlere dayanmaktadır. Bununla birlikte tasavvuf klasiklerinde bahsedilmekle birlikte kendisine işaret edilen âyet ve hadislerde göremediğimiz husus, onun hakikat ve mârifet ilimlerini ile alakalı "ilm-i ledün" bilgisine sahibi olmasıdır. Mutasavvıflar onun bu yönünü, Hz. Peygamberin ilim ve hikmet şehri olması, Hz. Ali'nin de bu şehrin kapısı olması ifadesiyle ilişkilendirmişlerdir. Nitekim Peygamber Efendimiz hadiste geçen "ilim" ifâdesini, belirli bir ilim olarak kayıtlamamaktadır. Ledünnî ilim, ilim çeşitlerinden birisi ve ümmî olan Hz. Peygamber de bu ilmin en başta gelen sahibidir. İlim şehrinin kapısı Hz. Ali'nin de bu ilme sahip olması tabiidir. Yine hikmet ise ilim gibi genel bir kavram olup, hadis, fıkıh, kelam ve diğer ilimlerde farklı manalara gelmektedir. Sûfîler de hikmetin "ilm-i ledün" kısmına dikkat çekmişlerdir. Hz. Ali'nin "hikmet şehrinin kapısı" şeklinde tavsif edilmesinin bir anlamının da,

mutasavvıflar tarafından ilm-i ledün bilgisine vukûfiyeti olarak yorumlanması gayet tabiidir.

Hız. Ali'nin Peygamber Efendimize olan yakınlığı, İslam'a yaptığı büyük hizmetler, mânevî hayatının zenginliği, ilim, irfân ve hikmet dolu örnek yaşantısı, bütün Müslümanları etkilemekle birlikte sûfleri de çok etkilemiştir. Bu sebeple mânevî hayat ve tasavvuf ilminin zirvesi tevhid ve mârifet hususunda, Hız. Peygamber'den sonra mutasavvıflar üzerinde en çok etki bırakan şahsiyetin Hız. Ali olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-Sahâbe*; thk. Vasiyullah b. Muhammed Abbas, Mekke: Câmîatu Ümmi'l-Kurâ, 1983.
- Ali el-Kârî, *Umdetü'l-Kârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut: (ts.)
- Ateş, Süleyman, *Sülemi ve Tasavvufî Tefsîri*, Sönmez Neşriyat Yay., İstanbul, 1969.
- Çift, Salih, *Dönemsel Gelişimi Bağlamında Tasavvuf Kültüründe Hız. Ali*, Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle Hız. Ali Sempozyumu, 08-10 Ekim 2004 Bursa, 2005.
- Ebû Bekir b. Hilâl, *es-Sünne*, thk. Atıyye Zehrâni, Dâru'r-Riyâd, Riyâd, 1989.
- Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa Aynî, *Nuhabü'l-Efkâr fi Tenkihi Mebâni'l-Ahbâr fi Şerhi Meâni'l-âsâr*, thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim, Doha: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslamiyye, 2008/1429.
- Ebu'l-Hasen Huseyme b. Süleyman, *Min Hadîsi Huseyme b. Süleyman el-Kuraşî*, thk., Ömer Abdüsselam Tedmirî, Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, Lübnan, 1980.
- ed-Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Fezâilü's-Sahâbe*; Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, Medine, 1998.
- Efendioğlu, Mehmet, "Fezâilü's-Sahâbe", DİA, İstanbul: T.D.V. yayınları, 1995.
- Efendioğlu, Mehmet, "Sahabe", DİA, İstanbul: T.D.V. yayınları, 2008.
- el-Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd, *Tefsîru Begavî*, thk., Muhammed Abdunnemr vd., Dâru't-Tayyibe, 2002.
- el-İsfahânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1992.
- el-İsfahânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ, -Sahabeden Günümüze Allah Dostları-* içinde, trc., Sait Aykut vd., İstanbul: Şule Yayınları, 1996.
- el-Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürraûf *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fi Terâcimi's-Sâdeti's-Sâfiyye*, thk. Muhammed Erîb el-Câdir, Beyrut, Dârü Sâdir, ts.
- el-Vahidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi, *el-Veciz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Safvan Adnan Dâvûdî, Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1995/1415.

- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *Fezâilü's-Sahâbe*; Beyrut : Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *Hasâisu Emîru'l-mü'minin Ali bin Ebî Tâlib*, thk. Ebû Mansur Ahmed b. Mir Beluşî, Kuveyt: Mektebetü'l-Mualla, 1986.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *Hasâisu Emîru'l-mü'minin Ali bin Ebî Tâlib*, thk. Ebû İshak el-Huveynî Eserî, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *Tehzibu hasaisi'l-imam Ali*, thk. Ebû İshak el-Huni İbn Şerif, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, [t.y.].
- er-Râzî, Fahreddin, *et-Tefsîrî'l-Kebîr = Mefâtihi'l-Gayb*, Beyrut : Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- es-Sağlebî, Muhammed b. İbrâhim *el-Keşşâf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, thk., Ebu Muhammed b. Âşûr, Beyrut: Dâru't-Türâsi'l-Arabî, 2002.
- es-Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin, *Tabakâtü's-Sûfiyye*, thk., Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- es-Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin, *Tefsîri's-Sülemi/Hakaikü't-Tefsir*, thk. Seyyid Umran, Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Fevâidü'l-Mecmua fi'l-Ehâdisi'l-Mevzua*, 1250/1834; thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemani, (ts.).
- eş-Şevkânî, Muhammed el-Havlânî, *Fethül-Kadîr*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut: 1414.
- et-Taberî, Ebû Cafer, *Tefsîru Taberî*, thk., Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kâhire: Dâru Hicr, 2001.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiü'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risale, 2000.
- ez-Zehabî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Telhisu Kitâbi'l-Mevzuat li-İbni'l-Cevzî*; thk. Ebû Temim Yasir b. İbrâhim b. Muhammed, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998/1419.
- ez-Zemahşerî, Muhammed, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûnü'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, Beyrut : Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407.
- Fayda, Mustafa, "Mübâhle", *DİA*, İstanbul: T.D.V. yayınları, 2006.
- Feridüddîn Attâr, *Pendnâme*, çev. M. Nûri Gençosman, İstanbul, MEB., 1993.
- Geçit, Mehmet Seyid, *Hz. Ali Hakkında İnmiş Ayetlerin Değerlendirilmesi*, İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2018.
- Hakan Aydın, *Sebeb-i Nüzûl Bağlamında Sahâbeye Atıfta Bulunan Âyetlerin Tahlili ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2003.
- Hücvîrî, Ali b. Osman b. Ali, *Keşfü'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh yayınları, 1982.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, 1994.

- İmam Nesâî, *Hadislerle Hazreti Ali*, trc. Naim Erdoğan, İstanbul: İz Yayıncılık, 1992.
- Kandemir, M. Yaşar “Ali”, *DİA*, T.D.V. Yay., İstanbul: 1989.
- Kandemir, Yaşar, “Ali”, *DİA*, İstanbul, T.D.V. yayınları, 1989.
- Kelâbâzî, Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim el-Buhârî, *Taarruf/Doğuş Devrinde Tasavvuf*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979.
- Kılıç, Hasan, *Sebeb-i Nüzûle Konu Olan Şahıslar*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2016
- Kılıç, Sadık, *Kur’an’da Sahâbe’nin Sunuluşu ve Günümüze Yansımalar*, Kur’an ve Sahâbe Sempozyumu (22-23 Mayıs 2015/Sivas), 2016.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Berdûnî, ve İbrahim Atfîş, Kahire: Dârü’l-Kütübi’l-Mısriyye, 1964.
- Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyri Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî, *Mesnevî*, Terc. Şefik Can, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004.
- Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhate, Kahire: el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Âmme li’l-Kitâb, 1979.
- Mukatil b. Süleyman, Tefsiru Mukatil b. Süleyman; thk. Abdullah Mahmûd Şehhate, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâs, 1423.
- Nurettin Turgay, *Hz. Ali Hakkında Nazil Olduğu Rivayet Edilen Bazı Ayetlerin Yorumu*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Tarihten Teolojiye: İslam İnançlarında Hz. Ali*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005.
- Öz, Mustafa, “Ehl-i Beyt”, *DİA*, T.D.V. Yay., İstanbul: 1994.
- Öz, Mustafa, Avni İlhan, “İmâmet”, *DİA*, T.D.V. Yay., İstanbul: 2000.
- Öztürk, Mehmet, *İslam Hukukunun Teşekkül Sürecinde Hz. Ali’nin Rolü*, Ankara Üniversitesi, 2012.